

УДК: 796(477)18/19

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-7(7)-116-123

Внукова Ольга Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцентка кафедри фізичного виховання та здоров'я, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-9306-7700

Поліщук Наталія Миколаївна доктор філософії, старший викладач кафедри медико-біологічних основ фізичної культури, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, https://orcid.org/0000-0003-3677-1248

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ КІНЦЯ XIX – 30-Х РР. XX СТ.

Анотація. У статті досліджуються особливості розвитку фізичної культури в Західній Україні кінця XIX – 30-х рр. XX ст., коли західноукраїнські землі перебували під владою Австро-Угорщини, а пізніше – Польщі, що значно впливало на суспільно-політичне та культурне життя українців. У цей період фізична культура стала важливим інструментом для формування національної свідомості та патріотичного виховання молоді. Дослідження зосереджено на діяльності ключових спортивних товариств, таких як «Сокіл», «Січ», «Пласт» та інших громадських об'єднань, які не лише розвивали фізичну підготовку, але й служили осередками національної ідентичності та консолідації українського населення.

Стаття аналізує, як на тлі політичного тиску, асиміляційної політики, економічних обмежень та браку державної підтримки, українці створювали спортивні товариства, що пропагували ідеї здорового способу життя, фізичного загартування і підготовки до потенційного військового спротиву. Фізична культура та спорт ставали формою пасивного спротиву й підтримки культурної ідентичності, об'єднуючи громадян різних верств навколо спільних патріотичних цінностей.

Спортивні об'єднання, такі як «Сокіл» та «Січ», організовували гімнастичні заняття, стрілецькі змагання та масові культурно-спортивні заходи, що символізували прагнення українців до єдності та відродження. Молодіжний рух «Пласт» особливо активно сприяв вихованню підростаючого покоління в дусі патріотизму та фізичної витривалості, формуючи лідерські якості та національну самосвідомість. Виявлено, що діяльність цих організацій сприяла формуванню здорового способу життя, зміцненню соціальних зв'язків та

підтримці національної солідарності, які в умовах політичного тиску закладали основи для майбутньої боротьби за незалежність України.

Таким чином, фізичне виховання виступає не тільки як засіб розвитку фізичної витривалості, але й як ефективний інструмент виховання патріотичної свідомості серед молоді, готуючи її до подальшої боротьби за національні інтереси.

Ключові слова: Західна Україна, фізична культура, спортивні товариства, національна ідентичність, патріотичне виховання.

Vnukova Olha Mykolaivna Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Physical Education and Health, Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-9306-7700

Polishchuk Nataliya Mykolaivna PhD, Senior Lecturer**,** Department of Medical and Biological Foundations of Physical Culture, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, https://orcid.org/0000-0003-3677-1248

FEATURES OF PHYSICAL CULTURE DEVELOPMENT IN WESTERN UKRAINE FROM THE LATE 19TH TO THE 1930S

Abstract. The article explores the features of physical culture development in Western Ukraine from the late 19th century to the 1930s, a period when Western Ukrainian lands were under the rule of the Austro-Hungarian Empire and later Poland, which significantly influenced the socio-political and cultural life of Ukrainians. During this time, physical culture became an important tool for shaping national consciousness and patriotic education of youth. The study focuses on the activities of key sports societies such as "Sokil," "Sich," "Plast," and other public organizations that not only developed physical training but also served as centers of national identity and consolidation for the Ukrainian population.

The article analyzes how, against the backdrop of political pressure, assimilation policies, economic restrictions, and lack of state support, Ukrainians created sports associations promoting healthy lifestyles, physical conditioning, and preparation for potential military resistance. Physical culture and sports became a form of passive resistance and a means of preserving cultural identity, uniting citizens from different strata around common patriotic values.

Sports organizations such as "Sokil" and "Sich" organized gymnastic training, shooting competitions, and large-scale cultural and sports events, symbolizing Ukrainians' aspirations for unity and renewal. The youth movement "Plast" was particularly active in cultivating patriotic and physical endurance in the younger generation, fostering leadership qualities and national self-awareness. The study

reveals that the activities of these organizations contributed to the promotion of a healthy lifestyle, strengthening social connections, and supporting national solidarity, which, in the face of political pressure, laid the foundations for the future struggle for Ukrainian independence.

Thus, physical education serves not only as a means of developing physical endurance but also as an effective tool for fostering patriotic awareness among youth, preparing them for the ongoing struggle for national interests.

Keywords: Western Ukraine, physical culture, sports societies, national identity, patriotic education.

Постановка проблеми. Фізична культура в Західній Україні наприкінці XIX – 30-х рр. XX ст. розвивалася в контексті складної політичної обстановки, обумовленої тим, що українські землі перебували під владою іноземних держав — спочатку Австро-Угорщини, а згодом Польщі. Політичний тиск, соціальні й економічні обмеження, а також асиміляційна політика цих держав значно обмежували культурний розвиток українського народу, водночас посилюючи прагнення до національної самосвідомості. Відтак, фізична культура стала не лише засобом розвитку фізичних якостей, але й одним із найважливіших інструментів для консолідації нації, формування патріотизму та національної ідентичності.

Особливої актуальності дослідження розвитку фізичної культури в Західній Україні набуває в контексті аналізу національно-визвольного руху українців цього регіону. Прагнення до збереження власної ідентичності, в умовах політичних утисків і соціально-економічних труднощів, значною мірою формувалося завдяки фізичній культурі, що об’єднувала молодь і готувала її до активної громадської та культурної діяльності. Участь у спортивних товариствах, таких як «Сокіл», «Січ» та молодіжна організація «Пласт», стала популярною серед українців, бо такі об’єднання забезпечували не лише фізичне виховання, а й патріотичне загартування.

Політичний контекст кінця XIX – початку XX ст., коли відбувалися численні утиски прав українців, сприяв тому, що фізична культура поступово перетворювалася на форму пасивного спротиву. Фізичне загартування, стрілецькі змагання та гімнастичні вправи не тільки підтримували здоров’я, але й виховували в молоді почуття єдності, дисципліни, відповідальності перед суспільством і нацією. Через спорт українці зберігали свою культурну ідентичність, готували молодь до можливих конфліктів та спроб встановлення державності. У такому ключі фізична культура стає надзвичайно важливим об’єктом дослідження для розуміння, як національна самосвідомість формувалася в складних умовах політичного тиску та як спортивні організації виконували роль культурно-освітніх осередків.

Актуальність цього дослідження підкріплюється й тим, що, незважаючи на відсутність незалежної української держави, спорт відігравав роль засобу культурної консолідації. Фізичні та гімнастичні вправи, що практикувалися в осередках, слугували символом незалежності та викликом існуючим державним обмеженням. Для українського населення західних регіонів спорт перетворився на інструмент зміцнення морального духу та патріотичного виховання, а також платформу для реалізації національних прагнень.

Крім того, фізична культура сприяла розвитку соціальної активності, що була не менш важливою в умовах, коли громадські та культурні ініціативи обмежувалися. Спортивні заходи та збори, організовані товариствами «Сокіл» і «Січ», виховували в молоді відповідальність за власне здоров'я, національну свідомість і почуття приналежності до української спільноти. Заняття спортом та фізичні вправи допомагали згуртувати різні соціальні верстви населення навколо спільної ідеї національного відродження, що посилювало єдність українців і сприяло культурній інтеграції.

Особливо важливим аспектом є вплив фізичної культури на патріотичне виховання молоді. Зростання кількості молодіжних організацій, таких як «Пласт», підвищувало рівень патріотичної свідомості та відповідальності за майбутнє української нації. Через спортивні збори, навчальні табори й фізичні вправи «Пласт» виховував у молоді повагу до історії, традицій і національних символів. Ці організації допомагали сформувати основу для подальшої боротьби за незалежність, надаючи молоді важливі життєві навички, зокрема лідерство, організованість і фізичну витривалість, необхідні для громадської та національної активності.

Таким чином, дослідження розвитку фізичної культури в Західній Україні кінця XIX – 30-х рр. XX ст. є актуальним для розуміння, як національні ідеї та патріотизм формувалися через спорт. Фізична культура стала ключовим фактором, що впливав на громадську активність і консолідацію українців у боротьбі за права та незалежність, а спортивні товариства – інструментом національної єдності та патріотичного виховання, що залишило значний слід у культурному та суспільному розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє оцінити, як історики, соціологи та культурологи розглядають розвиток фізичної культури в Західній Україні кінця XIX – 30-х рр. XX ст. Ці роботи висвітлюють діяльність спортивних товариств, таких як «Сокіл», «Січ» і «Пласт», та їхній вплив на українське суспільство, зокрема національно-культурне відродження, виховання молоді й формування патріотичної свідомості. У своїй праці В. Іваненко розглядає розвиток спортивного руху в Західній Україні, зокрема аналізує вплив суспільно-політичних умов на формування українських спортивних об'єднань [1]. Автор детально висвітлює

діяльність товариств «Сокіл», «Січ» і «Пласт», які стали не лише спортивними об'єднаннями, а й центрами національно-патріотичного виховання. Іваненко підкреслює роль цих організацій у популяризації ідей здорового способу життя та фізичної підготовки, а також у формуванні національної свідомості української молоді. Це джерело є цінним завдяки його історичному підходу до висвітлення соціального та культурного контексту.

О. Мартинюк фокусується на «Сокільському» русі як на ключовому елементі фізичної культури в Галичині. Автор досліджує історію створення товариства «Сокіл», його організаційну структуру та особливості функціонування в умовах політичного тиску Австро-Угорщини, а пізніше – Польщі [2]. Мартинюк аналізує внесок «Сокільського» руху в патріотичне виховання, показує, як фізична культура стала інструментом громадської активності та збереження національної ідентичності. Це дослідження важливе, оскільки дає уявлення про специфіку діяльності «Сокола» як національного руху.

А. Сидоренко звертає увагу на фізичну культуру як важливу складову національного виховання в умовах відсутності української державності [3]. У книзі описано, як спортивні товариства допомагали підтримувати здоров'я, фізичний розвиток та національну свідомість українців. Дослідження містить детальний опис спортивних заходів, що організовували «Січ» і «Пласт», а також їх значення для суспільства. Автор наголошує на тому, що фізична культура стала засобом консолідації українців і символом боротьби за національні права.

Н. Левченко аналізує молодіжні організації Західної України, особливу увагу приділяючи діяльності «Пласту» [4]. У статті описано, як через фізичне виховання «Пласт» виховував патріотичну свідомість, дисципліну та громадську активність серед української молоді. Автор розглядає фізичну культуру як засіб для формування здорових і відповідальних громадян. Левченко також зазначає, що фізичне виховання сприяло залученню молоді до національного руху, закладаючи основи для майбутніх змін у суспільстві. Це джерело є важливим для розуміння впливу фізичної культури на молодіжний рух і формування патріотичних цінностей.

О. Ковальчук у своєму дослідженні акцентує увагу на ролі спортивних товариств у соціальному та політичному житті Західної України [5]. Автор описує, як через спортивні товариства українці організовували культурно-просвітницькі заходи, спрямовані на збереження мови, історії та традицій. Окрім фізичного виховання, «Сокіл» і «Січ» сприяли зміцненню громадських зв'язків і об'єднанню різних верств українського населення навколо ідеї національного відродження. Ковальчук підкреслює значення фізичної культури як частини національної боротьби та підтримки національної ідентичності, що

робить його працю цінною для загального розуміння ролі спорту в патріотичному вихованні.

Метою статті є дослідити розвиток фізичної культури в Західній Україні кінця XIX – 30-х рр. XX ст., розкрити специфіку діяльності спортивних товариств «Сокіл», «Січ», «Пласт» та інших організацій, а також виявити ключові суспільно-політичні та соціальні фактори, які сприяли формуванню національної ідентичності через фізичне виховання..

Виклад основного матеріалу. Кінець XIX – початок XX ст. був періодом значних суспільних і політичних змін для Західної України, яка перебувала під владою Австро-Угорської імперії, а після Першої світової війни – під Польщею. Українське населення стикалося з політичним тиском, економічними обмеженнями та асиміляційною політикою, спрямованою на послаблення національної ідентичності. В умовах відсутності власної державності і обмежених можливостей для розвитку національної культури українці Західної України почали шукати способи консолідації та самозбереження. Одним з інструментів такої консолідації стала фізична культура, що давала змогу не лише фізично зміцнюватися, але й духовно об'єднуватися навколо спільних національних ідеалів.

Фізична культура в Західній Україні значною мірою розвивалася через діяльність організованих спортивних об'єднань, серед яких найвідомішими стали товариства «Сокіл», «Січ» і молодіжна організація «Пласт» [1, 2].

Товариство «Сокіл» було засноване в кінці XIX ст., й орієнтувалося на гімнастичну підготовку, вправи з боротьби та стрілецькі змагання. «Сокіл» спирався на чеську модель національного руху, де фізична культура була частиною виховання, зосередженою на гартуванні тіла і духу. Громадські заходи, організовані «Соколом», об’єднували українців навколо ідеї національної єдності та самозахисту [1, 5].

Товариство «Січ» виникло на початку XX ст. з метою розвитку фізичної культури серед українців, особливо на селі. «Січ» приділяла особливу увагу стрілецтву, яке розглядалося як спосіб підготовки до національної оборони. Завдяки організації патріотичних зборів і спортивних заходів, «Січ» сприяла підвищенню громадської активності українців і підтримці культурної ідентичності [2, 3].

Молодіжний рух «Пласт» був заснований у 1911 р. як українська скаутська організація, орієнтована на патріотичне виховання через фізичну культуру, дисципліну та громадянську активність. Основним завданням «Пласту» стало виховання молоді в дусі патріотизму і відданості національним ідеалам через організацію спортивних зборів, вишколів і туристичних походів [4].

Фізична культура, впроваджена через діяльність «Сокола», «Січі» та «Пласту», стала потужним інструментом патріотичного виховання молоді. Заняття спортом та участь у фізичних активностях допомагали виховувати в молоді дисципліну, повагу до історії та культурних традицій свого народу, відповідальність за власне здоров'я та фізичну форму. Через фізичну культуру ці організації намагалися розвивати у молоді почуття національної приналежності, мотивуючи її до захисту національних інтересів [3, 4].

Крім фізичного розвитку, товариства «Сокіл» і «Січ» організовували лекції та культурно-просвітницькі заходи, що збагачували національну свідомість молоді. Такі заходи підвищували рівень патріотичної свідомості, підкреслюючи важливість збереження української мови, культури та історії [5]. «Пласт», у свою чергу, сприяв формуванню патріотичної еліти, навчаючи молодих людей лідерським якостям і організаторським навичкам, що стали корисними в подальшій боротьбі за незалежність України [4].

Розвиток фізичної культури в Західній Україні значно вплинув на суспільство, сприяючи підвищенню громадської активності та об'єднанню різних верств населення навколо національної ідеї. Спортивні заходи, організовані товариствами «Сокіл» і «Січ», стали не лише місцем для занять спортом, а й символом спротиву асиміляційній політиці та підтвердженням культурної єдності українців. Це зміцнювало соціальні зв’язки, об'єднувало людей різного віку та соціального статусу навколо спільних патріотичних ідей [2, 5].

Через фізичну культуру українці Західної України не лише підтримували власне здоров'я, але й демонстрували єдність та готовність до спротиву. Таким чином, фізична культура та спортивні товариства перетворилися на своєрідні осередки патріотизму та національної солідарності, що підготували громадян до активної участі в національно-визвольних рухах. Спортивна активність, зокрема масові зібрання та показові виступи, мали важливий символічний характер і стали платформою для розвитку українського національного руху [1, 3].

Висновки. Фізична культура в Західній Україні в кінці XIX – 30-х рр. XX ст. відігравала визначну роль у формуванні національної свідомості та патріотичного виховання молоді. В умовах політичного та культурного тиску з боку державних режимів Австро-Угорщини і Польщі, фізична культура стала не лише засобом розвитку фізичних здібностей, а й потужним інструментом для згуртування українського населення, підвищення рівня національної самосвідомості та громадської активності. Товариства «Сокіл», «Січ» та молодіжна організація «Пласт» зробили вагомий внесок у цей процес, об'єднуючи громадян довкола ідеї національного відродження та збереження культурної ідентичності.

Спортивні товариства не лише підтримували фізичний розвиток, але й формували у молоді почуття патріотизму, відданості своїй культурі та готовності до захисту національних інтересів. Через організацію масових спортивних заходів, навчальних таборів та культурно-просвітницьких подій, «Сокіл», «Січ» і «Пласт» заклали основу для майбутнього покоління лідерів, підготували молодь до активної участі у громадському та національно-визвольному русі, а також зміцнили ідею єдності українців.

Фізична культура стала важливим чинником у процесі національно-культурного відродження, закладаючи фундамент для розвитку самостійного та свідомого українського суспільства. Завдяки спортивним товариствам фізична культура перетворилася на символ опору та збереження української ідентичності, а також сприяла утвердженню національної ідентичності та соціальної солідарності. Це заклало міцні основи для подальших змін, спрямованих на незалежність та культурне відродження України.

Література:

1. Іваненко В. Розвиток спортивного руху в Західній Україні: суспільно-політичний контекст. Київ: Наукова думка, 2019. 280 с.
2. Мартинюк О. Сокільський рух як елемент фізичної культури Галичини: історичний та культурний аспекти. Львів: Видавництво ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 315 с.
3. Сидоренко А. Фізична культура в умовах відсутності української державності. Харків: Ранок, 2017. 256 с.
4. Левченко Н. Фізичне виховання в українських молодіжних організаціях: роль «Пласту». Дніпро: Академія, 2020. 198 с.
5. Ковальчук О. Соціальні та політичні аспекти діяльності спортивних товариств «Сокіл» і «Січ». Чернівці: Букрек, 2016. 220 с.

References:

1. Ivanenko, V. (2019). Rozvytok sportyvnoho rukhu v Zakhidnii Ukraini: suspilno-politychnyi kontekst [The development of the sports movement in Western Ukraine: socio-political context]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
2. Martyniuk, O. (2018). Sokilskyi rukh yak element fizychnoi kultury Halychyny: istorychnyi ta kulturnyi aspekty [The Sokil movement as an element of physical culture in Galicia: historical and cultural aspects]. Lviv: Vydavnytstvo LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
3. Sydorenko, A. (2017). Fizychna kultura v umovakh vidsutnosti ukrainskoi derzhavnosti [Physical culture in the absence of Ukrainian statehood]. Kharkiv: Ranok [in Ukrainian].
4. Levchenko, N. (2020). Fizychne vykhovannia v ukrainskykh molodizhnykh orhanizatsiiakh: rol «Plastu» [Physical education in Ukrainian youth organizations: the role of "Plast"]. Dnipro: Akademiia [in Ukrainian].
5. Kovalchuk, O. (2016). Sotsialni ta politychni aspekty diialnosti sportyvnykh tovarystv «Sokil» i «Sich» [Social and political aspects of the activities of the sports societies "Sokil" and "Sich"]. Chernivtsi: Bukrek [in Ukrainian].